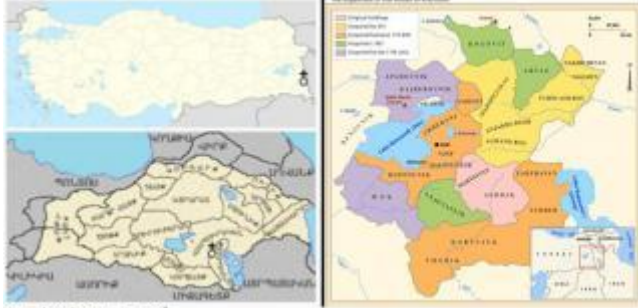

Van, Başkale, Soradir Surp Eçmiazin Ermeni Kilisesi

25 Nisan 2017
armenian on web
Ardachès Khodjasarian
<http://bit.ly/2qgZIJN>

Maps : hy wiki; armerica.org

Doğu (foto Hamlet Hosseavian) ve batı (foto Arthur_G_78) cepheleer

Kuzey-batı ve güney-batı cepheleer (foto Hamlet Hosseavian)

Kuzey ve güney cepheleer (foto Hamlet Hosseavian)

Kuzey-doğu (foto Seuket Çakır) ve güney-doğu (foto fresnostate.edu) cepheleer

Վան, Աղանակերտ, Չորաղիրի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցի ^[1]

Van İli ^[2] Başkale İlçesi'nde, İran sınırına yakın, Van Gölü'nün 100 km kuzey-doğusunda Yanal Köyü'nde bulunan kilise Aziz Eçmiazin adına yapılmıştır. V. – VII. ^[3] yüzyıllara tarihlendirilen kilisenin inşaatın 582 yılında kubbe ve batı eşiği yeniden inşa edilerek bittiği anlaşılmaktadır ^[4]. Kitabesi günümüze gelememişse de kilise girişinde bulunan, Surp Bartolomeos Manastırı mimarı öğrencisi Saro Mahtesi (Սարո Մահնեցի) denetiminde 1130 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır ^[5]. 1912 yılında Şah Abbas'ın saldırıları sonucu hasar görür, 1915 kırımında ise talan edilir ^[6].

Ardzrouni krallığı panteonu olan yapı, Ermeni tarihinde Büyük Hayk'ın (Մեծ Հայք) Vaspurakan İlinin (Վասպուրական նահանգ) Büyük Aghbak (Մեծ Աղբակ) İlçesinde ^[7], Aghbak nehrinin yukarısında (Yukarı Zap, Մեծ Ջալ) ^[8], Aziz Bartholomeos (Սբ. Բարդուղէմիոս, Saint-Barthélemy) Ermeni Manastırı'nın yakınında (21 km) bulunmaktadır ^[9]. 38°13'11.79" kuzey; 44°12'50.13" doğu. Doğu-batı doğrultusunda 16.30 m, kuzey-güney doğrultusunda 13 m çapındadır.

Yanal Köy'ün 1928'de türkçeleştirilmeden önceki ismi Sorader dir. « Vadi Beyi » anlamına gelen bu isim, 1902 kayıtlarında Tsorader (Չորասուր) olarak görülmektedir ^[10]. Başkale'nin

(Բաշկալե- Bashkala) Ermenicesi ise zamanın kale-şehri olan Adamakert'dir (Ադամակերտ - Հադամակերտ – Hadamakert- Hatamaguerd) ^[11]. Urartular MÖ 933-300 tarihleri arasında Adamma ^[12] olarak adlandırmaktaydılar. Selçuklular 1071 Malazgirt savaşı ile Bizanslılardan alırlar, daha sonra da Eyubiler, Mongol, Timur, Karakoyunlar ve Osmanlıların eline geçer.

1870'li yıllarda 100 hane olan nüfusun 40 hanesi Ermeni, 55 haneyi ise Türk, Kürt ve Yahudiler oluşturmaktaydı ^[13] 1911'de 10.000 Kürt, 1.500 Ermeni, 1000 Yahudi'nin yaşadığı Başkale'de ^[14], I. Dünya Savaşı başlarken 30 Ekim 1914'de Suryaniler, 1915-1918 yılları arasında ise Ermeniler, Türk ve Kürtler tarafından katliama uğramışlardır ^[15] Bir kısım ise, Rus işgalinden faydalanarak Kafkasya'ya göçmüştür.

Surp Eçmiazin (Սուրբ Էջմիածին) Ermeni Kilisesi

Batı Ermenistan'da kilise inşasında merkezi kubbe VI. yy'da başlamıştır.

Özel bir yapıya (tétraconque tétraniche) sahip olan Surp Eçmiazin Ermeni Kilisesi ^[16] planı içten dört-yapraklı yoncadır, yani iç apsisler dört yapraklı bir yonca oluşturacak şekilde birleşmişlerdir. Ermeni mimarlarına özgü kilise biçimi ile Hripsime tipi (Հռիփսիմյանիպ) ^[17] ile sınıflandırılmasına rağmen batısında papaz odaları eksiktir; bitkisel süsleme detayları bir önceki dönemin bir uzantısı olduğu kanaatini doğurmaktadır. Ardzruni Kırallığı'nda, coğrafi yakınlığı, inşa şekli, Taş sunak (քարախորան) ile mimar Manuel tarafından X. yy'da inşa edilen Aghtamar Adası'ndaki Surp Haç kilisesini (Աղթամարի Սուրբ Խաչ եկեղեցի) anımsatmaktadır.

Kilise hafif turuncu-kırmızımtırak düzgün kesme taştan, merkezi kubbeli, dıştan haç planlı küçük antik yapı düzenindedir. Kilisenin kolları, içten yarım daire planlı, doğudaki apsis yuvarlağı ile batıdaki kol daha uzun tutulmuştur. Yüksek Sunak'ın her iki tarafında odalar oluşturulmuştur. Dışarıya yansıyan batıdaki kolun ortasına sivri kemerli bir kapı açılmıştır. Doğudaki kol, yanlarındaki hücreleriyle daha geniş bir cephe oluşturmaktadır. Orta mekân karşılıklı ikişer kemerin birbirleri ile kesişmesinden meydana gelmiş, kaburgalı yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzey ve güneydeki kollar dışa beş kenarlı olarak yansıtılmıştır. Kubbenin üzerine oturduğu kasnak köşeleri pahlanmış kare biçimindedir. Kubbeyi destekleyen yüksek kasnakta, büyük merkezî mekana ışığın girebilmesi için 13-14. yy'larda rastlanan pencereler açılmıştır (երդիկ). Doğu yönündeki apsis dışarıya doğru çıkıntılıdır. 1682 tarihinde ilaveler yapılmıştır ^[18]. Cephelerin yukarı kısımların sadeliği ve yapılışı ise 7. yy işçiliğine özeldir.

Rivayete göre 19. yüzyıl başlarına kadar, kilisede Hz. İsay'a ait havlu ile Aziz Bartughimeos'un kemeri burada muhafaza edilmekteydi ^[19]. Günümüzde ise kilise bakımsızlıktan yıkılmaktadır. Tarihsel emek hiç sayılarak dış cephesindeki taşlar tek tek yerinden çık[arıl]makta, kültürel soykırım devam etmektedir. (A. S. / H.)

Dip not ve kaynaklar :

↑ - [1] Saint-Édchmiadzin; Sainte-Croix d'Aghpag, Djrbavank; Աղբակայ Սուրբ Խաչի վանք; The Church of the Holy Cross at Soradir; L'Église de la Sainte-Croix d'Aghpag; Saint-Édchmiadzin de Sorader; Aghpaga Sourp Khatchi Éguéghétsi; Soradiri Sourp Édchmiadzin Éguéghétsi; St.Ejmiacin.

↑ - [2] <http://team-aow.discuforum.info/t1182-Van-Kazasi.htm>

↑ - [3] Patrick DONABEDIAN, *Les métamorphoses de l'acanthé sur les chapiteaux arméniens du V e au VIIe siècle*, Paris 1993, p. 160

↑ - [4] openpedia; wikipedia.org *Church of the Holy Cross at Soradir*

↑ - [5] Հ. Համազասպ Ոսկեան, *Վասպուրական - Վանի վանքերը, Վիեննա: Միխրաբեան տպարան, 1947, էջ 805*

↑ - [6] hy.wikipedia

↑ - [7] Aghpag, Աղբագ գավառ; Հ. Ղուկաս վարդապետ Բնիճեան, *Ստորագրութիւն հին Հայաստանեայց*, Վենետիկ, էջ 206

↑ - [8] Ջաբ, Medzn Zav, Grand Zab, Zap

↑ - [9] *Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան*, էջ 355 Հայկական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրութիւն, ԵՐԵՎԱՆ 2002

↑ - [10] Yanal Köy, Սորադիր, Չորադիր, Չորատեր, Dzoradir, Soredir, Sorader, Soradir, Sordar; Sevan Nşanyan, *Anatolicus* [TC Dahiliye Vekaleti, Son Taksimati Mülkiyede Köylerimiz Adları, Ankara 1928; H. S. [i]Eprigyan Pnaşkarhig Pararan[/i] [Coğrafya sözlüğü, Ermenice, Venedik , 1902]

↑ - [11] Başkale'nin (Բաշկալէ- Bashkala, Bachcelet, Adamakert (Ադամակերտ - Հադամակերտ – Hadamakert- Hatamaguerd)

- *Türkiye’de “Türkçe olmayan” yeradlarının Türkçeleştirilmesine yönelik siyasi irade 1913-1916 yıllarında Enver Paşa’nın bayraktarlığında ortaya çıktı. Balkan Savaşları’nı izleyen günlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, Milli Mücadele esnasında da Müdafaayı Hukuk kadrolarının girişimiyle Rumca veya Bulgarca kökenli olan birçok yeradı değiştirildi. Radikal dönüşüm 1950’lerin ikinci yarısında başladı. Bu tarihten itibaren Türkçeleştirme siyasi iktidarların “devlet politikası” olarak benimsendi.*

↑ - [12] Wikipedia

↑ - [13] Wikipedia

↑ - [14] 1911 *Encyclopædia Britannica/Bashkala*

↑ - [15] Vicompte Bryce, *Le Traitement des arméniens dans l'Empire Ottoman 1915-1916*, Laval, 1917, section III, doc 11-14, pages 201-220

↑ - [16] ՍՏԵՓԱՆ Մելիք-բախշեան, *ՀԱՅՈՑ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔԱՅԻՆ ՎԱՅՐԵՐ*, ԵՐԵՎԱՆ, 2009, էջ 367

↑ - [17] Hripsime tipi, Ermenilere özgü, merkezî , kare, köşe nişli dört yapraklı yonca planlıdır.

↑ - [18] yeghishe.am, *The Church of St. Ejmiacin at Soradir*; www.iatp.am/grants/neoarch/history/vagh00.doc

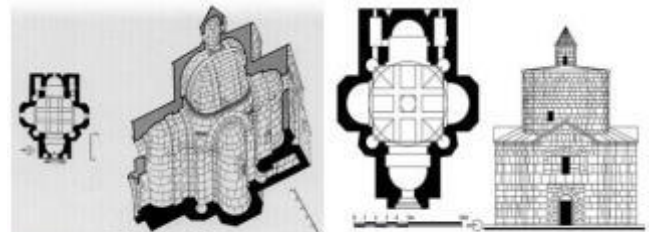
↑ - [19] Հ. Համազասպ Ոսկեան, *Վասպուրական - Վանի վանքերը, Վիեննա: Մխիթարեան տպարան, 1947, էջ 806*

Էջ յառեմեաբ (ճօճառն) (foto Hamlet Hovhannesian)
Patrick D'ONOFRI, Les mélanges de l'acrotère sur les chapiteaux arméniens du V e au VIIIe siècle, Paris 1993, p. 160

Kubbe (foto Hamlet Hovhannesian)

Richard G. Hovhannesian, Armenian Vani/Վանյաքան, Mazda Publishers, 2000, page 99
-Elevation ouest et plan (Breccia Fratadocchi, 1971 fig.) [collectif 1915]